

EUSKARAREN HIZKUNTZ EREDUAZ ETA KALITATEAZ ZENBAIT GOGOETA

Tolosa, 1996-X-19

Xabier Mendiguren Bereziartu

Nire txosten honen helburua bikoitza da: alde batetik azken urteotan euskararen zuzentasun eta egokitutasunaren inguruan han-hemenka agertu diren irizkiak biltzen saiatzea, sarrera gisa, eta ondoren, esku artean daukagun egitekoaren konplexutasuna larriki bedereren azaltzea, euskalgintzan zeini zer egitea dagokion iradokiz: hau da, zer dagokion Euskaltzaindiari, eta zer idazle, itzultzaile, kazetari eta irakasleoi. Euskalgintzaren zama astunegia eta erantzukizuna garrantzitsuegia baitira Euskaltzaindiaren, edo talde honen edo haren bizkarretan soilik uzteko.

ESALDITIK TESTURA

Bi hitzetan aditzera eman beharko banu, azken urteotan euskalgintzan gertatzen ari den aldaketa, berriki argitaratu den liburuaren izenburua (1) auke-ratuko nuke: esalditik testura, perpausetik testura.

1968an Mitxelenak Euskaltzaindiaren eskariz abiarazi zuen arautze-prozesuak onarpen erabatekoa lortu duelarik, aldi berean pixkanaka ohartuz joan gara estandar hutsarekin ez daukagula urrunegi joaterik, nahiz eta abiapuntu gisa ezinbestekoa den. Badirudi komunikatu beharraren premiak hala behar-turik, konturatzen hasiak garela testua “objektu konplexua” dela eta perpausa ez dela aski, eta bien artean alde nabarmenik izan behar duela. Testua komu-nikazio-unitate baldin bada, hizkuntzaren erabilpen-unitate, eta dela aski per-pausa funtsezko desberdintasun horrek izan behar duela nolabaiteko zerikusia hizkuntzaren erabilpenarekin. Horregatik, “hizkuntzaren sistemaren gramati-kak” erabilpena kontuan hartu gabe egingarriak direla ematen duen bitartean, badirudi ezinezkoa dela hizkuntza baten testuak deskribatzea horiek erabil dai-tezkeen egoerekiko erlaziorik gabe (2). Ortografia, deklinabidea, aditza, per-paus bakuna, lokailu eta juntagailuak arautuz joan eta gramatika osoa burutze-

(1) BATZUK: *Esalditik testura*, Donostia, 1995.

(2) BERNARDEZ, Enrique: *Teoría y epistemología del texto*, Cátedra, Madril, 1995, 73 or.

ko perpaus elkartuak eta etorkizuneko hiztegiaren oinarria izango den 25.000 bat hitz finkaturen zerrenda ugari samar bat argitaratzea falta delarik, inoiz baino indar handiagoz agertu zaigu euskararen zuzentasuna eta egokitasunaren auzia. Eta sarri askotan, teoriarik eta abstraktuan eztabaidatu izan diren zenbait auzi (sintaxiarena, adibidez), testugintzan erantzunak hartzen eta planteaketa berrien premiak sortzen hasi dela esan genezake. Adibidez, administrazioko zenbait xedapen, argitaratu diren bezala zeharo ulergaitzak izateak, edo gure kongresuetan eman diren zenbait hitzaldi, bere horretan interpretarien lanerako ezinezkoak gertatzeak, testu horietako sintaxia auzitan jartzen dute, eta gauzak birpentsatzera garamatzate.

Kalitateri buruzko jarduna, gure artean, berri samarra bada ere, Hezkuntza Saileko Euskara Zerbitzuak, bere EIMA proiektuekin, eta Hizkuntz Politikarako Idazkaritza Nagusiak ahaletin eta baliabide garrantzizkorik bideratu zuten jadanik joan den hamarkadan helburu horretara. Hala ere, Euskaltzaindiaren Jagon Sailak 1994ko otsailean antolatutako zituen gai horri buruzko bere lehen Jardunaldiak, hezkuntza, administrazioa eta komunikabideen alorrak aztertuz. Aurretik eta ondoren izan da ahots eta libururik, aldez edo moldez, gaiari hautsak harrotu dizkionik.

Gauden hamarkada honetan bereziki indartuz joan den kezka horren lekuko dira ia bata bestearen parean sorturiko estilo-liburu desberdinak (3), baita irakaskuntza-munduari begira agertu diren beste zenbait testu ere (4).

Bestalde, Unibertsitate-mailan gai berak sortu dituen oihartzun eta kezka adierazgarri dira Bittor Hildagok sintaxiaz, Jon Sarasuak kazetari-hizkeraz edo L.M. Larriganek testu-antolatzaileez egin dituzten doktore-tesiak ere (5).

Beraz, badirudi gure artean gero eta kontzientzia argi eta zabalduagoa dugula euskara estandarren baitan egin den araugintzaz eta finkatze-lanaz au-

(3) ARRASATE MUGUERZA, Manu: *Euskarazko albistegiatarako esku-liburua*, EITB. Bilbo, 1991. EUSKALDUNON EGUNKARIA: ESTILO LIBURUA. EGUNKARIA, S.A. DONOSTIA, 1992. Lopetegui, Eskarne: *Hizkuntza zuzen erabiltzeko arau eta proposamen-bilduma*. Eusko Jaurlaritza. Gasteiz, 1933. HAEE: *Hizkera argiaren bidetik*. HAEEren Argitalpen Zerbitzua. Donostia, 1994. ZUBIMENDI, José Ramón; ESNAL, Pello: *Idazkera-liburua*. Eusko Jaurlaritza. Gasteiz, 1993. ZUBIMENDI, José Ramón: *Jokaera-liburua*. Eusko Jaurlaritza. Gasteiz, 1995.

(4) SALABURU, Pello; KINTANA, Xabier: *Euskara hobean hobe*. Argitarapen zerbitzua-Euskal Herriko Unibertsitatea. ETXEBERRIA, J.L.: *Euskera jatorraren ildotik*, Txigua. Donostia, 1993. IDIAZABAL, Itziar (de): *Hizkuntzaren Psikopedagogia. Testu motak, funtzionamendua eta didaktika*. Labayru. Bilbao, 1990. HABA: *Euskaldunak euskaraz jaten*. 1992. BATZUK: *Esalditik testura*, Donostia, 1995.

(5) HIDALGO EIZAGIRRE, Victor: *Hitzen ordena euskaraz*, Doktore-tesia, Donostia, iraila, 1994. SARASUA, Jon: *Bi begiratu euskarazko kazetari hizkerari: gaiari egindako gainbegiratu eta eta euskarazko kazetaritzaren tradiziooko lau kazetatan hitz eta esamoldeen hustuketa kualitatiboa* (Iñaki Zabaleta Urkiolak zuzenduriko doktore-tesia), EHU, 1996. LARRIGAN L.M.: *Testu-antolatzaileak bi testu motatan: testu informatiboa eta argudiapen-testuan*, Itziar Idiazabal Gorrotxategi Doktorearen zuzendaritzapean, EHU, Gasteiz, 1995.

rrera oraindik egiteko ugari dagoela, eta zenbaitetan tradizio zaharrekotzat edo berriagokotzat eduki izan diren zenbait uste eta iritzi berrikusi beharraz ere.

Baina alde batetik, inoiz ez bezala eta euskara osoa kontuan harturik Euskaltzaindia etorkizuneko gramatika arauemilearen osagaiak prestatzen aurrera doan bitartean, erdaretatik gero eta gehiago itzuli eta moldatzen diren testuen eraginez batik bat, gure tradiziozko gramatikaren izaeraz eta mugez gero eta zalantza gehiago sortu ere sortu da. EIZIE itzultzaile-elkartean duela hiru urte hasi ziren LIM-LIBI mintegia eta ikastaroen inguruan itzultzaile literarioen andana batek, muga-auzitzat har litezkeen eta oraindik ongi finkatu gabe dauden hainbat puntu bildu eta aztertzeari ekin dio, bere eguneroko lanerako erreferentzia gisa. Bistan dago batzuetan orain arteko jokaerak jakiteak soluzioa ematen diela zenbait arazori, baina beste zenbaitetan hizkuntz premia eta gertakari berrien aurreak aurkitzen garela, eta iraganetik beti ezin izaten dela erabilpen horien zuzentasun eta egokitasuna erabaki: larriki batzuen berri ematearren honako puntuak aipatuko nituzke: *ezezkako esaldien joskera-gatazkak, ezezkako konpletiboen joskera-gatazkak, fokalizazioa aditz-lokuzio eta perifrasiatan, hipotaxiaren erabilpena parataxiaren ordeztuz, apositiiboaren erabilpen ari buruzko zalantzak, "zein"-ez baliaturiko egituren mugak*. Eta abar.

Aipaturiko itzultzaileen bilera horietan, eta goragoko zenbait testutan, gero eta gehiago hitz egin izan da gramatika-maila gainditu eta testuaren organikotasuna zaintzeaz (anaforiko, kataforiko, lokailu eta abarren erabilpenaz), eta inguruko erdaretan gero eta ugariagoak diren diskurtsoaren azterketak eta testu-gramatikak gure artean ere lehenbailehen burutu eta plazaratzeaz. Izan ere, kalitatearen auzia, idatzian tipografia eta ortografiatik hasi eta lexikoa eta sintaxia gaindituz testuaren koherentzia eta kohesioraino iristen den fenomenoak dela jabeturik baikaude, testu idatziaz baizik ez hitz egiteko.

Horrela, 1994ko Jagon Sailaren Lehen Jardunaldietan oso garbi ez zegoen zuzentasuna eta egokitasunaren arteko bereizkuntza gaur argiago ikusten dugu, eta oraindik orain, Miren Azkaratek Udako Ikastaroetan zehazten zuenez, etorkizunerako eraiki nahi dugun hizkuntz ereduak zuzena izan behar du alde batetik, hau da, gramatika-ahatsik ez duena, eta bestetik, egokia, entzuleak/irakurleak eragozpenik gabe jasoko duena eta dagokion erregistroan emana. Eta hori lortzea da "euskarak hurrengo urteetan duen eronkarik handiena", andre euskaltzainarentzat.

Horrela esanda, argia eta garbia dirudien horrek uste baino zailtasun handiagoak ditu gauzatzeko orduan. Gaurko euskarak zuzena izatekotan tradizioaren araberakoa eta estandarraren arau-gomendioak betetzen dituena izan behar du. Baina, bistan dago, tradizioa ulertzeko modu desberdinak daudela gramatikari eta praxi desberdinen arabera, eta zenbait kasutan iraganeko ereduak ez dituela balio premia berriei bete-betean erantzuteko, edo gutxienez ez dutela argi uzten zer neurritaraino horien baitan hedapen eta aldakuntzak egin daitezkeen, erdaretatik datozkigun erronkei erantzuteko; beraz, esamolde berriak as-

matu beharra dugu, analogiaz, erdaretako ereduak imitatuz, eta abar. Oso zaila da iritzi-berdintasuna lortzea proposamen berri horiei buruz, sentsibilitateak eta premiak desberdinak direlako, eta sarri askotan iraganeko hizkuntz gertakarien ikuspegiari berari buruz ere bat ez gatozelako (ikus, adikidez, Bittor Hildagoren sintaxiari buruzko doktore-tesia) (6).

Bestalde, zenbait puntutan Iparra eta Hegoaren artean tradizio desberdinak ere sortu dira, eguneroko lexikoari dagokionean eta etorkizuneko hiztegegintzari dagokionez batzuek garbizaletasun(keria) hobesten duten bitartean, beste batzuek mailegu eta kalkoen erdibide orekatuari muzin ez egitea gogokoago dutelako.

SINTAXIA ETA ESTILISTIKAREKIKO AUZIAK

“Mitxelenak Arantzazuko txostena” izenpean ezagutu izan den batasunerako proposamenetan (7), Joskerari buruzko VI. eta azken atalean, sail hori besteak baino itxi gabeago utzi beharraz hitz egiten digu. Baina gogora ekartzen dizkigun zenbait puntu garrantzizkotzat jotzen ditut bizi ditugun uneotan argigarri gerta litezkeelako. Mitxelenak, laburbilduz, ideia hauek eskaintzen ditu gai horien inguruan:

— *Euskara bizi delarik eta euskara bizi deino, ez du beti batean irauten eta ez du iraungo.* (Hizkuntza bizia ez da iragana errepikatze soilera mugatzen).

— *Maila edo mota bat baino gehiago daude euskara idatzian. Poesi mintzaera landua dugu aspaldidanik eta orain ere lantzen ari zaizkigunak badiugu; bide bat baino gehiago badugu sail horretan eta ez zaio inori debekatzen bide berrietan barrena abiatzea. Orobat esango nuke, hainbestean ez bada ere, elkar hizketari dagokionez, aho mintzaerari lotuago ageri den elkar hizketari: teatroak, ipuin-eleberriek erakutsi digute zer den eta zer izan daitekeen.* (Erregistro eta hizkuntz maila desberdinen aitortpena).

— *Euskal prosa arruntaren izatea, egoera eta huts-beteak aztertu nahi genituzke, “gramatikatasunean” landaturik baina “gramatikatasun” soilean oinarritutakoak ez zaizkigularik.* (Gramatikaz haraindiko hizkuntz gertakarien aitortpena).

— *Sartaldeko prosa zenbait bidetan barrena ibiltzen ikasia eta trebatua da, latinaren ondotik, jakina, goragorik aipatu gabe. Era berean, hainbeste ez bada ere, geure hizkuntza. Ibilaldi horiek edozein hizkuntza arinago, zailuago, malguago bihurtu dute.* (Europako hizkuntza garatuetako prosaren ezauzgarri komunak).

(6) HIDALGO EIZAGIRRE, Victor: *Hitzen ordena euskaraz*, Doktore-tesia, Donostia, iraila, 1994.

(7) MITXELENA, L.: “Euskararen batasun bideak” in *Euskera*, 1968, 203-219 or.

— *Euskaldunok* —herri gaietan izan ezik— ez dugu kultura berezirik, mendeko gara, kultura barruti horretan bizi gara. Ezin izan dezakegu askatasunik hizkuntzaren aldetik. latinaren, eta erabat sortaldeko hizkuntzen kutsua geure bekokian daramagu. Aitor dezagun, onar dezagun eta goazen aurrera bide horretatik. Egungo prosa, gaiak bereizten ez duenean, ez da hizkuntza batena, nazio artekoa baizik: B.L. Whorf-ek “standard average European” deitu zuena. Euskal idazle gehienek ere ez dute bestela jokatu. (Prosa homologatu baten premia).

— “Euskal usaina”, “euskal kutsua” ongi dago euskal gaiak erabiltzeko, baina hortik kanpora ur garbiaren pare izan behar du behar bezalako prosak: inongo usainik, kolorerik eta zaporerik gabea. (Euskara eta euskal literatura ghettoan eta esentzialismo fixistatan erortzearen arriskuaren salakuntza).

— Hitz ordenaz eta aurkitu diren legeak ez dira idazlea estekatzeko gaitak, honen kemenak gehi ditzaketen lanabesak baizik, hitzen indar izkutua nabarmenduaz. (Edozein hizkuntzak sormenari eta premia berriei erantzuteko behar duen askatasunaren aitortpena).

Eta Mitxelenak goiburu gisako batekin amaitzen du bere txostena “Hizkuntzari bere burua menderatuaz, hizkuntza menderatu, hizkuntz legeen lokarriak eta trabak, airea hegaztiarentzat bezala, sostengu eta laguntza bihurtuz”. Beste era batera esateko, tradizioko hizkuntzari obeditzen ikasi beharra dago, gaurko eta etorkizuneko euskararen baitan agintari izateko; iraganetik altxorra ezagutu eta gordetzeak ez gaitu perlesiak jota eta geure zilborrari begira utzi behar ingurukoekin harremanetan sartzeko gai ez garelako solipsismoan hesituta.

Duela ia hiru hamarkada Errenteriako hizkuntzalariak idatziriko lerro hauek lehen begiratuan ematen dutena baino sakonera handiagoa dute eta gogotarako aski gai ematen digutela esatera ausartuko nintzateke gaur egun ere.

KAZETARI-HIZKERAREN BILA

Azken hamarkadotan euskarazko liburugintza —testugintza— bi eskuetako hatzez zenbatu zitekeen kopurukoa izatetik mila baino gehiago plazaratzera hazi da. Hazkuntza hori kuantitatiboa ez ezik kualitatiboa ere bada. Hala ere, liburu idatziaren alorreko gehikuntza harrigarria izanik ere, hedabideen (telebista, irratia, prentsaren) alorrean gertatu den iraultza izan da, seguraski, euskalgintzan aldaketarik sakonena eta eragingarriena ekarri duena, administrazioan eta irakaskuntzan eman diren urratsak ahaztu gabe.

Literatura, pentsamendua, komunikabideak eta abarretan neurri handi batean itzulpenak izan dira nagusi; erdal ereduak aurrean zirela euskarazkoak sortu behar izan dira. Harritzekoa ez denez lan horietan ari izan direnek ez dute beti behar adina ezagutu iraganeko euskal tradizioa, ezta itzulpengintza egoki

burutzeko ezinbestekoak diren teknika eta prozedurak ere, eta ondorioz ahozko zein idatzizko zenbait testuren ulergarritasunak arazoak sortu izan ditu.

Egoera horren aurrean kritika bat baino gehiago agertu izan da, aldi eta era desberdinetan, eta lehen aipatu ditugun zenbait estilo-liburu dira, aldez edo moldez, horren lekuko argienak. Euskara (gramatikalki) zuzen eta (estilistikoki) egokiaren nahiak bultzaturik antolatu dira Jardunaldiak eta idatzi dira zenbait kritika eta gomendio eta inork gutxik jarriko luke auzitan horiek guztiek eskaini duten laguntza euskara idatziaren kalitatea hobetzeko.

Oraindik orain, euskal kazetaritzaren azterketa sakon eta luzea den Jon Sarasuaren doktore-tesian sail horretako arazo ia guztiak egoki azterturik datoz eta 9. atalean “Hizkuntza egokirako bidelagunak: estilo-liburuak eta zerbait gehiago” izenburupean datoz gure arteko estilo-liburuen aurkezpena eta iruzkina.

Aurreko atalean, komunikazioaren irizpidea behin eta berriz azpimarratzen jardun ondoren, hau da, “desbideraketa eta mimetismo guztien gainetik, komunikazio erraz eta argiaren irizpideak izan behar duela nagusi euskarazko kazetari-hizkera moldatzerakoan”, Sarasuak dio beste aspektu batzuk ere kontuan hartzea eskatzen duela hizkuntzaren **duintasunak, eraikuntzak eta zuzentasunak**. “Orain eta hemen komunikatzeaz gainera, hizkuntza denboran zehar kokatzen ere jakin behar da” (8). Sarasuarentzat, ezin daiteke irizpide bakarra izan “gaur-orain argi eta erraz komunikatzea, nagusia berau izan arren”, batu estandarraren eraikuntzan ere kokatu beharra dauka bere burua kazetaritzak. Eta honela jarraitzen du: “Eraikuntza-tentsioan dago euskara, eta horrek kazetaritzan islada du. (...) Eraikitzeak (eta prozesuaren ideiak) badakigu zer esan nahi duen: aurreratzea, irakastea, bidea egitea. Horra “erraz komunikatze” soilarekin kontraesanean jar daitekeen aspektua.

Bestalde, didaktismoaren aurrean jarrerak ez datoz bat: Zubimendi/Esnalenzat “kazetariaren jarrera sasi-didaktikoa zenbait komunikazio-oztoporen oinarri” den bitartean, Sarasuak jarrera ñabartuagoa ageri du, eta zenbait kasutan “definizioa ematea, terminoaren segidan antonimoa ematea, adibidea jartzea edo azalpena ematea” didaktismoa ala komunikazioa ziurtatzea ote den galdetzen du (1996:179). Azkenean, neurri-kontua, tentu-kontua dela esan ondoren, komunikatu beharra eta hizkuntzaren eraikuntza eta finkatzea biak uztagarri eta egin beharrekotzat ikusten ditu.

Ondoren, “laburbidearen ideia, bidezidor propioaren ideia” garrantzizkotzat jotzen du euskarazko kazetari-hizkerarako; horrek, Sarasuaren ustez, egitura luze-geldotik aldentzea eskatzen du, albo-erdaren bide bera egin gabe, euskararen baliabideak garatuz komunikazio zuzenera eta hizkera samurrera jotzeko (1996:181).

(8) SARASUA: *Op. cit.*, 177 or.

Hala eta guztiz ere, Mitxelenak lehen gogoratzen zigunez, euskarak *maila* edo *mota* bat baino gehiago ditu eta erdarazko prosetan bezala bide berriak ireki beharra daukagu. Horretarako, ezin ahaztu euskarak ezin duela *beti batean irauten* eta orain arte izan ez dituen premia eta erabilpeni erantzun behar diela etorkizunean.

HAEE ETA HIZKERA ARGIA

Administrazioa da euskarak iraganean ez bezala azken urteotan lantzen diharduen eta etorkizunean gero eta euskaldunagoa izatea espero dugun beste alorretako bat.

HAEEK *Hizkera argiaren bidetik* liburua argitaratzean, hizkuntza-aldaeren (geolektoa, kronolektoa, soziolektoa, idiolektoa) fenomenoaren berri ematek hasten da. Ondoren, aldaeren gainera estandarra dagoela adierazten du, hiztun guztiek, idatziz behintzat, elkar uler dezaten. Gero, eginkizun berezietarako aldaeren sailkapena eskaintzen du: lanbide-hizkera, hizkera tekniko, zientzi hizkera eta sinbolo-hizkera, azkenik, administrazioko hizkeraren berezitasuna azpimarratzeko: ez da hiztunen adituen artean soilik erabiltzeko, herritarra ere tartean den heinean, ez dauka zertan hizkera jaso edo jagia izan. Horregatik "hizkuntza erraldoien administrazioko mordoilo ulertezina" gureganatzeari ez deritzo bidezko.

Beraz, administrazioa herritarrengana hurbiltzearen bidetik, administrazio-hizkeraren ezaugarriak eskaini ondoren, "English Plain Language" (9) deitutaren bidetik EEBBetatik hedatuz doan eta Estatuko administrazio gehienak beren lengoai berritzeko egiten ari diren ahaleginen barruan kokatzen du bere burua. Ondorengo sei kapituluetan idatzizko komunikazioa, garbi idazteko bideak, administrazioko itzulpenak, administrazioko idazkiak eta Hiztegia bezalako gaiak lantzen dira.

ULERGARRITASUNAREN MUGAK

Azken urteotako zenbait kazetari-testu eta itzulpenen kritika egitean bi hitz agertu izan dira beste guztien gainera: ulergarritasuna, argitasuna ((lehenengo irakurraldian ulertzea) eta ahozkotatasuna (10).

(9) BAILEY, Edward P.: *The Plain English Approach to Business Writing*. New York: Oxford University Press, 1990. WYDICK, R.C.: *Plain English for lawyers*. North Carolina: Carolina Academic Press Durham, 1985. EAGLESON, R.D.: *Writing in Plain English*. Canberra: Government Publishing Service, 1990.

(10) I. Sarasolak gaurko itzulpena "oso momentu ona ari dela pasatzen" aitortu ondoren, zenbait testuri lehen irakurraldian ulergarri ez izatea egotzen die, "esaldiaren oreka" behar bezala zaindua ez dutelako. BIGURI, K.: "Ibon Sarasolarekin berbetan" in *Senez*, 16.º, 1995, 19-23 orr.

Zenbaiten kritikak “ulergarritasuna” izan du abiapuntu, idazki-motarik (genero edo azpigenerorik ia bereizi gabe). Ulergaiztasuna edo ulertezintasuna zenbaitetan **sasi-euskaraz** idatzia egotetik, hau da, hizkuntzaren gutxieneko baldintzak betetzen ez zituen euskaraz idatzia egotetik etorri izan zaie irakurleei. Beste zenbait kasutan, berriz, **euskara gordinex** idatzirik egotetik, hau da, lehenengo irakurketan ulertzen ez denaz idatzirik egotetik (11). Beraz, euskara egokia “lehenengoan ulertzen den euskara” baizik ez da horrelakoentzat.

Horrela, besterik gabe, inork gutxi kontra egingo lioke “lehenengoan ulertzen den euskara argiari” eta gutako ia gehienok behin baino gehiagotan biziki desiratu ere egin izan dugu gaitasun horren jabe den testurik orrialde trakets, bihurri eta ulergaitzen bat irakurtzen ari ginela, baina hasiera batean onargarri eta nahigarri diruditen baieztapen horiek, pixka bat aztertuz gero zailtasun eta arazo bat baino gehiago dutela ohartzen gara.

Kazetaritza, orokorrean hartuta, genero berriemaile soiletik interpretaziozko testu edo artikulu editorializatuetaraino doan gama zabalak osatzen du. Beraz, kazetari-hizkeran bertan ere genero eta azpigenero desberdinak daude eta horietako batzuek “lehen irakurraldiko ulergarritasuna” nekezago eskaini lezateke; areago, zenbaitetan ongi neurturiko anbiguitatez idatziak izaten dira.

Aipaturiko eskakizun edo baldintza horrek, berriz, prosazko edo bertsozko literarioan, testu zientifiko tekniko, eta humanistikoetan nekez du sarrera egokirik bere horretan: lehenengo eta behin ulergarritasuna irakurle bakoitzaren araberakoa, eta argitasuna, faktore bat baino gehiagoren ondorioa delako, bazuetan berariaz saihestua ez ezik, testu askotan gaiaren zailtasunak berak eragotzia delako. Pentsa bedi zenbait testu zientifiko, teknologiko edota umorezko duten zailtasun edo “iluntasuna”. Testu publizitario eta umorezko asko ere ez dira lehen irakurraldian ulertzen direnak, hain zuzen ere planteamendu metalinguistikoen gainean eraikiak izaki, hizkuntzaren ohiko mugak gainditzen saiatzen direlako. Horregatik, “ulergarritasuna”, goian aipatu den zentzuan, erabilpen mugatu eta arazotsua duen kontzeptua da testu-mota desberdinak aztertzen hasiz gero, batez ere kontzeptu ia absolutu bihurtu nahi izanez gero behintzat.

Erretorika klasikoan, testuak *aptum (prepon grekoz)* izateko bi gaitasun behar zituen: *puritas* (garbitasuna) eta *perspicuitas* (argitasuna). Lehen bertutearen kontrako erasoak *barbarismo* (atzerritarrismo, dialektalismo, neologis-

(11) ZUBIMENDI, José Ramón; ESNAL, Pello: *Idazkera-liburua*. Eusko Jauriaritza. Gasteiz, 1993. *Sasi-euskara*, euskararen gutxieneko baldintzak eta legeak betetzen ez dituenazuzentasun, jatoritasun eta ulergarritasunik gabea da.

Euskara gordina gramatikaren araberako euskara zuzena, baina lehenengoan ulertzen ez dena, gogorra, heldu gabea, irensten gaitza. Ulergaitza den heinean sasi euskara bezain alferrikakoa. Sasi-euskara baino kaltegarriagoa engainagarria delako eta euskarari oinarriak kutsatzen dizkiolako.

Euskara egokia: lehenengoan ulertzen den euskara, 137-153 orr.

moak) eta *arkaismoetatik* etortzen zitzaizkion. Aldiz, bigarren bertutearen kontra, *solezismoak* (soloikismo) egiten ziren, morfologiazko akatsak eta horien artean desarauzko (gehiegiz edo gutxiegi egindako) eraikuntzak salatzen ziren: gehiketa, ezabaketa, truke eta ordezpeneko solezismoak. Gehiketazkoen artean, esaterako, *pleonasmoa*, *perisologia* eta *makrologia* zeuden.

Kintilianorentzat *pleonasmoa* “alferrikako hitzez esaldia zamaturik dagoeanean gertatzen da”.

Perisologia, pleonasmoren antzekoa, “esaten denaren zentzuan inplizitu edo aurrez esanak dauden datuen enuntziatio erredundante eta alferrikakoa da”.

Azkenik, *makrologia* “behar baino gehiago hitz egitea” zegoen. Hiru solezismo horiek, zegozkien *licentiae* edo lizentzien bidez positibo bihur zitezkeen, figura erretoriko edo baliabide: *pleonasmok*, hisiazko erredundantzia, *perisologiak* sinonimia, estilistikoki eta semantikoki justifikaturiko metatze eta hedatzeak eta *makrologia* perifrasi edo itzulingurua.

Bestalde, erretorika klasikoak ordezpeneko *metaplasmatzat* hartzen ditu hizkuntzaren jatorriaren kontrako erasoak ere: neologismoak, arkaismoak, atzerritarrismoak eta dialektalismoak. Horiek guztiak legitimaturik zeuden geroa behintzat objektu edo nozio hizkera berezietarako teknizismo gisa (filosofia eta erretorikako helenismoak) hitz berriak sartzearen premiaz edo literaturak hala eskatzen zuelako (errima).

*Puritas*erako bazegoen oinarri gramatikal bat, debekatua eta baimendua bereizten laguntzen zuena; aldiz, *perspicuitas*-a eta bere kontrakoentzat entzule edo irakurlearengana egokitzearen irizpidea erabiltzen zen. Erabateko iluntasuna zen argitasunaren kontrako “akatsik handiena”. Oratoriatik poesiara eta erretorikatik poetikara iraganez gero, jarrerak aldatu egiten ziren iluntasunaren onarpenarekiko. Arrazoi literario eta testu-generoen (erlijioso, profetiko, magiko...) konbentzioengatik iluntasuna onartzeko jarrera irekiagoa zegoen.

Sintaxizko iluntasun erabatekoa, *sinkisi* deitua, esposiziozko prosan akasztzat jotzen zena, poesiaren osagai baliotsu bihurtu zen.

Zatikako iluntasuna *anfibolia* (zentzu-anbiguitatea) eta *anfibologia* (era desberdin eta kontrajarriratan interpreta daitekeen termino edo eraikuntza gramatikalak dituen diskurtso iluna). Kasu horietan ere akats eta lizentzia bezala erabil zitezkeen, bikoitza zen “iluntasun”aren erabilera.

Azkenik *polisemia*, *sinonimia*, *antonimia*, *hiponimia* eta *hiperonimia* bezalako figurak ere ere iluntasun/argitasun-maila erlatibo horretan kokatu behar dira.

Perelman eta Olbrechts-Tytecarentzat (12) “entzuleengana egokitzearen eskakizunek gidatu behar dute diskurtsoaren ordenaren azterketa” eta Locke

(12) PERELMAN, Chaim; OLBRECHTS-TYTECA, Lucie: *Tratado de la argumentación*, Gredos, Madrid, 1989 [1958].

ingeles filosofoak ere hala dio bere testu sonatu batean: “testu edo nozio baten argitasuna inoiz ez dago erabat bermaturik, interpretazioa gertatzen den testuingurua era konbentzionalean eta nahita zedarritu ezean”. Sarritan, batez ere hizkera berezituari dagokienean, iluntasuna gai konplexu baten aurrean profanoak dituen zailtasunekin nahastu ohi da, eta horregatik zaila gertatzen da gai bat, zehaztasun zientifiko eta teknikoz, hau da, esamolderik ahalik eta unibokoenez aurkezten denean ere.

Bice Mortara Garavelli-ri bagagozkio, (1988:156) “diskurtso zaila” eta “argi hitz egiteari” buruzko eztabaidak agerian jartzen dute arazotsua dela era absolutuan tratatzea eta diskurtsoko objektuak komunikazioko elementu guztiekiko (partaideak, ezagutza konpartituak, denbora- eta espazio-egoera, helburuak, auresuposizioak eta abar.) erlazioan aztertzen dituen ikuspuntu pragmatikoa (erretorikoa) zer neurritaraino emankorra den erakusten dute.

Autore italiar berak Italo Calvinoren aipu bat eskaintzen du: “Gauzak sinpleak ez direnean ez dira argiak ere izaten; argitasuna, sinpletasuna kosta ahala kosta nahi izatea, arrunckeria da, eta uzi horrek bihurtzen ditu diskurtsoak generiko, hau da, iruzurti. Aitzitik, gauzarik konplexuenei buruz ahalik eta zehaztasun handienaz pentsatu eta espresatzen ahalegintzea da jarrera jator eta baliagarri bakarra (13)

Italiar idazle sonatuaren zentzu berean, eta itzulpegintzari dagokionez, eza-gunak da Antoine Berman traduktologo frantsesaren ekarpena “Itzulpenaren analitika eta deformazioaren sistematika” izenburupean (1985:68), eta bertan hamahiru joera aipatzen ditu jatorrizko testua itzulpenean desitxuratzeko: ia gehienak “argitzea” eta “ulergarritzea” bezalako eragiketara sailean sar litezke (14).

TESTUAREN ERAKUNTZA

Erregistroa, diskurtsoa

Orain arten esandakotik susma daiteke ulergarritasuna eta hizkuntza beraren kontzeptua zabalegi eta heterogeneoegi gertatzen direla, beste zehazta-

(13) CALVINO, Italo: *Una pietra sopra. Discorsi di letteratura e società*, Torino, Einaudi, 1980.

(14) “L’explicitation peut être la manifestation de quelque chose n’est pas apparent, mais celé ou reprimé, dans l’original. La traduction, par son propre mouvement, met au jour cet élément”. C’est à quoi fait allusion Heidegger pour la philosophie:

“Par la traduction, le travail de la pensée se trouve dans l’esprit d’une autre langue, et subit ainsi une transformation inévitable. Mais cette transformation peut devenir féconde, car elle fait apparaître en une lumière nouvelle la position fondamentale de la question” (Questions, 1968).

(...)

Mais en un sens négatif, l’explicitation vise à rendre “clair” ce qui ne l’est pas et ne neut pas l’être dan l’original. Le passage de la polysémie à la monosémie est un mode de clarification. La traduction paraphrasante ou explicative, un autre. BERMAN, Antoine: “La traduction et la lettre ou l’auberge du lointain” in *Les tours de Babel*, T.E.R., 1985, 70-71 or.

penik gabe bere horretan, hau da, ez direla operatiboki oso baliagarri gertatzen zenbait helburutarako: deskribatzeko, konparatzeko edo pedagogi xedeetarako, adibidez. Beraz, testuinguruaren hiru dimentsioak, testu-egitura osatzen dutenak kontuan izatea ezinbestekoa da: *transakzio komunikatiboa*, *egintza pragmatikoa* eta *elkarregintza semiotikoa*.

Lehenari dagokionez, “azpi-hizkuntza-” edo aldaera-sailkapen bat izatea komenigarria da, eta hizkuntza guztietan hala gertatzen da maila batean edo bestean.

Hizkuntz erabilpena deskribatzeko Halliday, McIntosh eta Strevens-ek (1964) marko bat gomendatu zuten eta bertan bi dimentsio ageri dira. Lehenak *erabiltzailearekin*, hitzuna edo idazlearekin du zerikusia; eta horri dagozkion aldaerek (Corder, 1973) *dialekto* izena hartzen dute. Bigarren dimentsioak *erabiltzenarekin* du zerikusia, eta dagozkion aldaerek *erregistro* izena hartzen dute. Lehenak batez ere bitarteko fonikoz aldatzen diren bitartean, bigarrenak hizkuntz formaz (gramatikaz eta lexikoz) aldatzen dira batik bat. Ikus ondoko laukian:

Hizkuntz bariazioa

Erabiltzailea
dialektoak, etab.

1. Geografikoa
2. Denborazkoa
3. Soziala
4. (Ez) estandarizatua
5. Idiolektala

Erabilpena
erregistroak, etab.

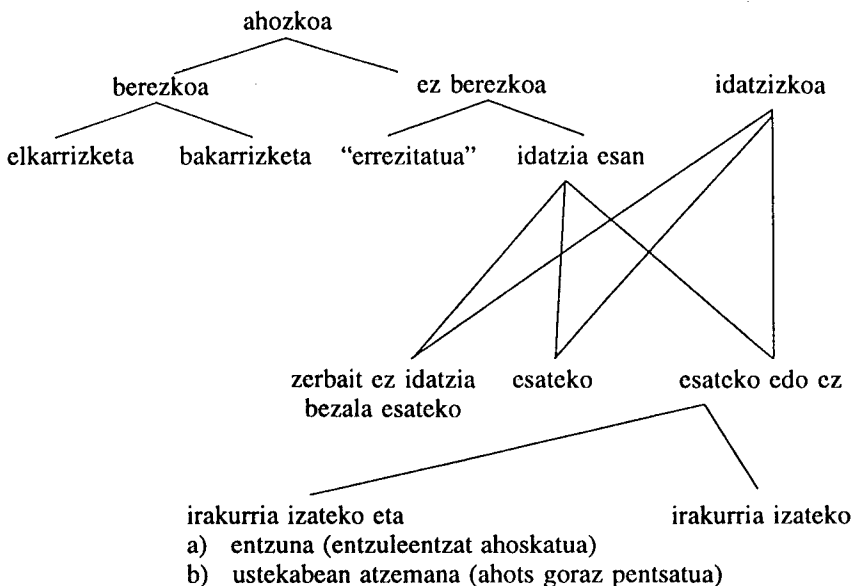
Halliday *et al.* (1964) hizkuntzalarien hitzetan, erregistro kategoria jendeak hizkuntzarekin egiten duenaren berri emateko gordetzen da. Hizkuntz jarduera gertatzen den testuinguru desberdinetan behatzen dugunean, aldeak aurkitzen ditugu egoera-mota desberdinetarako egokitzen hautatzen den lengoia-motan. Bestela esateko, erregistroak gramatika, hiztegi eta abarreko desberdintasun gisa definitzen dira; adibidez, kirol-iruzkin bat edo elizako sermoi bat. Eta erregistro bakoitzean hiru aldaera-mota bereizten dira:

1. *Diskurtso-eremua*
2. *Diskurtso modua*
3. *Diskurtso-tenorea*

Lehenak “gertatzen ari denaren” erreferentzia egiten du, hau da, jarduera-alorrarena, Gregory eta Carrollek (1978) “*zeregin intenzionala*” edo testuaren funtzio soziala deitzen dutena.

Bigarrenak hizkuntza jarduera gertatzen den bitartekoaren erreferentzia egiten du eta erabilitako hizkuntza kodearen izaera jartzen du agerian. Oina-

rrizko bereizkuntza *ahozkoa* eta *idatzizkoa* izaten da. *Kanala* edo komunikaziorako erabiltzen den eroalea *moduaren* alderdi garrantzizkoa izaten da. Ahozko/idatzizko kontrajartzea gainditu eta beste ahalbide komunikatibo batzuetara hedatzen da: telefonozko elkarrizketa, entseia, negozio-gutuna, eta abar. Ikus irudian:

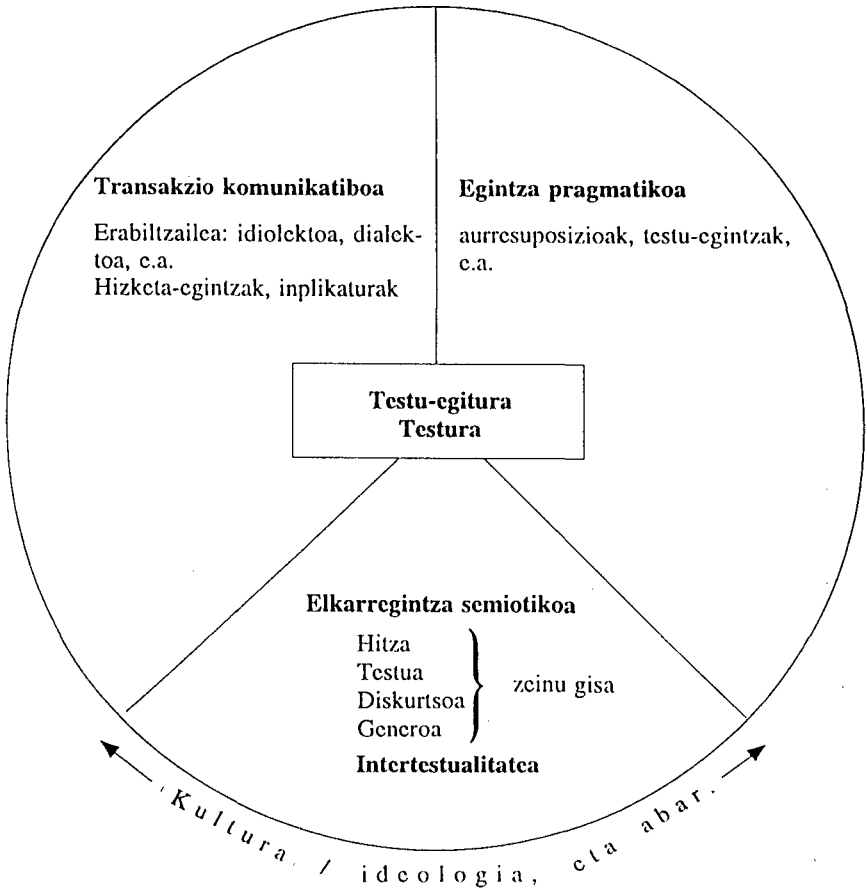

Hirugarrenak, diskurtsoaren *tenoreak*, hiztuna eta entzulearen arteko erlazioa transmititzen du eta ongi hezia-kolokial-intimo bezalako gradazioa izan lezake formala eta informala muturretan dituelarik. *Tenore pertsonala* dei litekeen honetaz aparte Gregory eta Carrollek (1978) *tenore funtzionala* bereizten dute, egoera jakin batean hizkuntzaren erabilpena zertarako den deskribatzen duen kategoria: “Zer egin nahi du hiztunak: pertsuaditu, aholkatu, zuzendu?”

Dena den, erregistroak beren artean bereizteko irizpide formal oso zehatzik ez dagoenez gero, aski zaila izan da beti erregistro jakin baten mugak ongi bereiztea. Horregatik, *erregistro murriztuek*, egoera tipiko edo estereotipatuetan erabiltzen direnek, askozaz nortasun zehaztuagoa dute (protokolo diplomatikoen, adibidez; aldiz, kazetari-hizkera, erregistro irekiak dituen, beste muturrean legoke: aseguru-kontratuak edota meteorologi albisteak, esaterako, tartean aurkitzen dira.

Baina erregistroen analisiak testuinguruaren dimentsio komunikatiboari egiten dizkion ekarpenak garrantzizkoak izanik ere, ez dira aski bere horretan; beste dimentsio bat, *pragmatikoa* deritzana bereizi beharra dago “hitzekin gau-

zak egitearen” gaitasunari buruzko balioak agerian jartzen dituena. Eta oraindik beste hirugarren bat ere ezin da ahaztu, *semiotiko* deritzana, eta unitate komunikatibo bakoitza, balio pragmatikoa barne duela, zeinu-sistema baten baitako beste zeinu bat gehiago bezala tratatzen duena. Ikus irudian.

Pragmatika hizkuntzaren eta bere burutzapen berbaleko testuinguruaren arteko erlazioen azterketa gisa definitu izan da, edo Stalnaker-ek (1972) nahiago duenez, perpausa zer asmotarako erabiltzen den aztertzen duena bezala; beste zenbaitek mundu errealdaren baldintzen azterketa bezala ikusten du, horien baitan perpaus bat burutzapen berbal egoki gisa erabili ahal izateko.

J. Austin, Oxfordeko filosofoak (1962) hiru egintza-mota desberdin be-reizten zituen hizkuntzaren erabiltzaileak burutzapena egitean: egintza *lokuzio-narioa* (perpaua ongi eratu eta zentzuduna burutzaren egintza); egintza *ilo-kuzionarioa* (burutzapenak berekin duen indar komunikatiboa, adibidez: agindu, ohartarazi, arrazoa eman, ukatu...); egintza *perlokuzionarioa* (entzule/irakurlearen baitan burutzapenak duen efektua: hau da, zer neurritaraino har-tzailearen aldartea, ezagutza edo jarrera aldatu diren burutzapen horren inda-rraz).

Hiru egintza horiek *hizketa-egintzak* (hitzegintzak) izenarekin ezagutzen dira. Searleren (1976) ildotik, Traugott eta Pratt (1980) izan dira sailkatu di-tuztenak.

Hizketa-egintza batek ondorio egokia lortzeko behar dituenak arrakasta-baldintzak (*felicity conditions*) izenpean ezagutzen dira. Oso entzunak dira Gri-ce-ren (1975, 1978) komunikazio efektiborako arau edo maximak eta honako bost puntu hauetan laburbiltzen dira: *kooperazioa* (onarturiko asmoaren ara-berakoa izan), *kantitatea* (behar bezain informatzailea izan eta ez gehiago), *kualitatea* (faltsua denik edo ziurtatu gabekorik ez esan), *erlazioa* (muntaduna izan) eta *era* (argia izan, anbiguitate eta nahasmenduei ihes egin).

Dimentsio semiotikoa

Diskurtsoa inguratzen duten supostu, aurre-suposizio eta konbentzioak kul-tura jakin batek duen errealtatea eraiki eta sailkatzeko eraren islada dira, eta hizkuntza bakoitzak bere erara adierazten ditu banaketa horiek. Horregatik kul-tur sistema batetik bestera esanahiak pasatzeko orduan kontuan hartu behar dira bakoitzaren berezitasunak. *Semiotika* edo *semiologia* da zeinuak, bere jatorriz-ko habitatean: gizartean, aztertzen dituen zientzia. Horregatik testua idaztean edo itzulpena burutzean genero, diskurtso eta testu kategoriek determinaturik hartu beharko dira erabakiak, adibidez, metafora erabili/itzuli ala ez, eta de-notazioa edo/eta konnotazioarekin nola jokatu. Agian hemen ongi letorke Ja-kobsonen hiru "itzulpen" mota haiek gogoratzea: semiotika-arteakoa, hizkuntza arteakoa eta hizkuntza barneakoa.

Intertestualitatea eta metatestualitatea

Testuen ulergarritasunak zenbaitetan aurrebaldintza bat aurkezten du, hau da, testu horrek aurreko beste batekiko duen menpekotasuna. Horri deitzen dio-gu *intertestualitate*. Kristevak (1969) erabili zuen lehen aldiz kontzeptua esa-nez zenbait testuk aurretik izan duenari begiraten diola, bere forma ideolo-gikoki neutroari sustengatzen duen eta esperientziatik, aldez aurretiko in-formaziotik eta abarretik elikatzen den esanahi-bolumen guztia gehituz. Ho-

rixte da intertestualitatearen eginkizuna. Adibidez, “Abandoko arranoa” edo “Sarako erretorea” ulertzeko eduki semantikoa ezagutzea baino zerbait gehiago behar da; diskurtso- edo testu-corpus oso bat, esperientzia behar da.

Testuaren gaitasun dinamikoa den horren tipologia bat ere aurkeztu du Sebeok-ek (1986) eta honako zazpi kategoriak izendatzen ditu: erreferentzia, klixtea, literatur aipua, autozita, konbentzionalismoa, zuhurritza eta bitartekaritza.

Metatestualitatea, berriz, testuak bere buruaz egiten dituen erreferentziaz osatzen da, eta gaur eguneko zenbait literatur testutan osagai garrantzizko bihurtu da (15). Halaber, Barthes, Foucault, Bakhtin eta Derridak egindako ekarpenen ildotik, Th. H. Nelsonek hirurogeigarren urteetan akuinatu eta pixkanaka informatika eta hipermediaren bateratzez mamituz eta zehaztuz joan den *hiper-testu* kontzeptua ere egiazki kontutan hartzekoa da, testu kontzeptua gainditu eta inplikazio didaktiko, filosofiko, teoriko, praktikoa, politiko eta juridiko garrantzizkoak etorkizun hurbilean gizarteratuko dituen heinean (16).

Testu-mota

Azken urteotan askotariko ahaleginak egin diren arren testuen tipologia bat finkatzeko, ia guztiek antzeko arazoekin topo egin dute: testuen funtzioaniztasunarekin. Batzuek “diskurtso-eremua” (kazetaritzakoak, erlijiosoak, zientifikoak...) hartu dute erreferentziazat, beste batzuek “funtzioa” (literarioak, diaktikoak, poetikoak...).

Ur sakonegitan sartu gabe eta erabilgarritasunari begira honako banaketa hau lagungarri gerta lebiguke:

1. Zientifiko-teknikoak [katalogoa, memoranduma, entseia, txostena] Fisika, kimika, teknologia...
2. Juridiko, administratibo eta komertzialak

(15) Jagellonica Unibertsitateko Hispaniar Filologian Ana Sobolewska, Obabakoak obraren polonierazko itzultzaileak tesina hau aurkeztu zuen: SOBOLSKA, A.: *La intertextualidad y la metatextualidad en la composición de la novela Obabakoak de Bernardo Atxaga*, Krakovia, 1992.

(16) “La materia hipertextual, que por definición es abierta, expansible e incompleta, plantea estas nociones [conclusión y producto acabado]. Si se pasa al formato hipertextual una obra convencionalmente considerada completa, por ejemplo, Ulises, ésta se vuelve en el acto «incompleta». Las conexiones electrónicas, que enfatizan el establecimiento de nexos, expanden instantáneamente un texto al proporcionar grandes cantidades de puntos de amarre donde atar otros textos. La inalterabilidad y aislamiento físico de la tecnología del libro, que permiten la estandarización y una relativa facilidad de reproducción, a la fuerza cierran estas posibilidades. El hipertexto las abre”. LANDOW, George P.: *Hipertexto. La convergencia de la teoría crítica contemporánea y la tecnología*, Paidós, Barcelona, 1995, 81. or.

3. Kazetaritzakoak (Albistea → Kronika/ Erreportaia/ Entrebista-Iruzkina: [iritzi-artikuluak, zutabeak, editoriala, sail berezi-tuak])
4. Publizitarioak
5. Kolokialak eta komikiak
6. Prosazko literarioak [ipuina, erlatoa, nobela...]
7. Bertsozko literarioak [bertsoak, poemak, koplak, kantak...]
8. Dramatikoak [antzerkia, filme dramatikoak, sketxak...]
9. Humanistikoak (filosofiko, linguistiko, pedagogiko, historiko, soziologiko, psikologiko eta abar)

Testualitate-arauak

Lehen aipatu dugun *intertestualitatea* bezalako faktoreez aparte, badira jo-kaera komunikatiboa arautzen duten printzipio gutxi batzuk: *eraginkortasuna* (helburu komunikatiboa erabat lortzea) *efizientzia* (helburu komunikatiboa ahalik eta modurik ekonomikoenean lortzea), eta *propietatea* (helburua lortzeko egokitasuna), Beaugrande eta Dressler (1981) teorialarien arabera. Testuak hiru baldintza horiek betetzen baditu *xede erretorikoa* lortu duela esan genezake. Xede erretorikoak testuaren kontestuan egoten dira kokatuak eta gune kontestual nagusikoi bat eratzen dute; horrela testuak horren arabera sailka daitezke, nahiz eta testuak izaeraz hibridoak izan, joera nagusiak gora-behera.

Hiru dira joera nagusienak: testu-mota *argumentatzailea*, testu-mota *aurkeztailea* eta testu-mota *exhortatzaile* edo instrukzio-emailea.

Prosaren diseinua

Testuaren egiturak konposizioaren printzipio hierarkikoen aipamena egiten du. Lehenago esan dugunez, testua perpaus-multzo batez osaturik dago eta guztiek elkarturik xede erretoriko bati zerbitzatzen diote. Testurako lehen hurbiltze batean hitzak, esaldiak, klausulak, eta abar identifikatzen ditugu, orrialdean agertzen diren ordenan; baina testu-elementu horien progresio linealak ez du ematen gertatzen ari den guztiaren berri. Elementu bakoitzak betekizun erretoriko bat du, hau da, bakoitzak harreman diskurtsibo bat du besteekiko, eta harreman horiek testuaren batasuna eratzen duten *sekuentziak* identifikatzeko aukera emanez.

Testuinguruak eragin nabaria du testuen egituran eta kontua da nola aurkitzen duten beren adierazpena egituran eta ehunduran aldagai kontestual des-

berdinek. Hasane (1977) *konfigurazio kontestual* esamoldea proposatu du diskurtso edo genero jakin baten markoan gertatzen den komunikazio-kasu konkretu batean eremu, modu eta tenorearen gama osoaren artetik hautatzen diren baloreak izendatzeko.

Elementu bakoitzak (esaldiak, klausulak,...) urrats bat burutzen du testuaren progresio edo aurrerabidean, eta hurrengo auzia da nola erabakitzen duten testuaren ekoizleek sekuentzia bat noiz dagoen osaturik. Egia esan, ez dago muga aurre-determinaturik baina guztiok jakin ohi dugu intuizioz sekuentzia baten xede erretorikoa bete den ala ez. Bestela esateko, normalena da gehiegi luzatzeari (erredundantzia) eta behar baino lehen eteteari (askieza) ihes egiten ahalegintzea. Sekuentzia batek, labur esateko, bere funtzioak eskatzen duen luzera izaten du. Eta hor sekuentzien arteko bereizkuntza eta gaiaren iragaitza-ekin topo egiten dugu, horrela egituraren goi-mailara, testura iristeko.

Testua batasun koherente eta kohesibo bat da, elkarrekiko muntadunak diren eta xede erretoriko baten zerbitzuan dauden elementuen sekuentzia batez edo gehiagoz burutua.

Diskurtsoaren testura

Testura *hautapen zioduna* edo motibatua da, hau da, testuen ekoizleek beren helburuei ahalik eta ongien zerbitzatzeko asmoarekin egiten dituzte, hizkuntzaren baitan eragina duen marko instituzional batean barruan. Besterik da zenbateraino lortzen duten hori. Horretan eragin erabakigarria du testu-motak.

Bigarren auzia koherentziari buruzkoa da. Esan izan da *koherentzia*, testuak sortua izan ordez, hizkuntzaren erabiltzaileek mantenduriko aurespostu batetik datorrela, izan ere horren eta kooperazio printzipioaren arabera, entitate koherente gisa kontzebitzen baitira. *Koherentzia* Beaugrandek (1980) dioenez, kontzeptuzko lotura ziurtatzen duten prozedura-multzoa da eta honako hauek eskatzen ditu: erlazio logikoak, jazoera, objektu eta situazioen antolakuntza eta giza esperientziaren jarraipena.

Alabaina, oinarritzko koherentzia hori islatzeko moduak, *kohesioa* edo sekuentzien loturak, hizkuntza bakoitzak bereak eta bereziak izaten dituzte azaleko egituraren mailan. Gainera, testu bat koherente izan daiteke, baina kohesibo izan gabe, alderantziz, testu kohesibo bat gerta litekeela koherente ez izatea.

Bestalde, ia ezinezkoa da testu erabat inkoherentea egitea ere, hau da, hartzaileen batek onartuko ez duena. Normalean onarpena testuinguruaren arabera egiten da, baina testuingururik ez badago, hartzaileak sortu egingo du bat testutzat eskaintzen zaionari koherentzia emateko. Hori, jakina, komunikazioaren oinarritzko premisa baten ondorioa da, Gricerengana garamatza eta honela

formulatuko litzateke: ekoizleak mezu linguistikoa bat igortzen badu hartzailea testu horrek zentzua izango duen supostutik abiatuko da, hau da, koherentea izango den ustetik. Testuaren esanahira iristen ez bada, ez du baztertuko, eta bera hura ulertzeko ez dela gai uste izango du, edo, agian, testua gaizki eraikita dagoela.

Tradizioz, eta garaiko hizkuntzari buruzko ideien arabera, koherentzia eta testu kontzeptuak zentzu egonkorrean ulertzen ziren (“testuak koherentzia dauka”), zerbait gauzatua, finkoa bailitzen; azken urteotan, joera-aldaketa bat nabari da ikuspegi dinamiko bat ari da nagusitzen lehengo haren lekuan (Ballmer de. 1985, Beaugrande, 1981). Orain testua eta koherentzia fenomeno dinamiko gisa hartzen dira (“egin egiten dira”). Testua eta diskurtsoaren arteko bereizkuntza ere ildo beretik ulertzen dira.

Beraz, bai kohesioa eta bai koherentzia, testualitatearen betebeharrak dira; komunikazioak funtziona dezan batari eta besteari eutsi beharko zaie.

Puntu honetan, esan beharra daukagu, sistema desberdinen arteko kontrasteak arazo bat baino gehiago sor ditzakeela itzulpenarako, adibidez deixia erabakitzerakoan (this/that/ hau, hori, hura...) eta informazioa irabazi edo galdu egin daitekeela. Gainera, *inferentzia*, *errekurrentzia* eta *korreferentzia*, *proforma* eta *elipsia*, *kolokazioa*, *junturak* eta *proposizioen arteko koherentziak*, *erlazio esplizitu* eta *inplizituak*, eta azkenik, *tema/rema* (mintzagaia/galdegaia) bezalako auziekin topo egiten da.

Testuraren oinarriko aspektu bat, kohesioarekin lotura estua duena, *tema-rema* ezarkera da (17); horri perpausaren ikuspegi funtzionala deitu izan zaio berriki, Firbas eta Halliday bezalako hizkuntzalarien artean. Ikuspegi horren arabera, perpausako elementuek komunikazio-dimentsioiko ikusmuga baten barruan funtzionatzen dute eta horrek hau esan nahi du:

a) Perpausaren lehenik tema ageri dela, eta ondoren iruzkin bat, rema egiten dela.

b) Elementu tematikoak “testuinguruari loturik” daudela, eta ondorioz, rematikoei baino garrantzi komunikatibo gutxiago dutela, definizioz “testuinguruari lotu gabe” baitaude. Baina Firbas (1975), Pragako hizkuntzalariak, *dinamismo komunikatibo* kontzeptua proposatzen du tema-remaren garrantzia erlatibizatu eta testua garatuz doan heinean komunikazioari aurrerantz bultzatzen dituzten diskurtsoak duen gaitasunarentzat.

Azkenik, mezu bat eratzeko klausularen antolakuntzatik sortzen diren beste balio batzuen artean, testuen erabiltzaileek dituzten *aurreangarritasuna* eta *informazioaren berreskuragarritasuna*, *informazioaren erliebea* eta *supostu partekatuak* daude. Nozio horiek teilakatu egiten dira elkarren artean: hiztunek uste badute informazio jakin bat aurreangarria dela, erliebeduna izatea eta en-

(17) Ikus B. HIDALGO: Op. cit. V. Epilogo baterako, 631 or.

tzuleek jakintzat ematea esperoko dute. Puntu horiek ez zaintzeak itzulpen bat baino gehiago bihurtu izan du lauso eta gordin.

AZKEN GOGOETA GISA

Esanak esan, txosten hau bukatzeko zenbait gogoeta egiteari beharrezko deritzot.

Lehen partean euskararen zuzentasun eta egokitasunaren inguruan esandakoan aipamena egin dut eta bigarrenean batez ere testuaren eraikuntzan gaur arte egin izan diren azterketa batzuen berri labur bat ematen saiatu naiz, azterlari batzuk testuaren azterketan kaologia edo katastrofeen teoriak, autoaraukuntzaz eta sistema konplexuez hitz egiten ari diren bitartean, iraganeko erretorika klasikoaren eta berrikiago Europa-Ameriketara egin diren ekarpen batzuk kontuan izan ditzagun.

Araugintza, gramatika-mailan erabakizun dauden auziak, estilistika, erretorika, pragmatika, diskurtsoa, testologia, komunikazioaren teoria eta abar bereizi eta ahal den heinean terminologia konpartitu bat erabiltzen hasi beharra daukagu, arazoak aztertu eta konponbidean jarriko baditugu.

Ez dugu ahaztu behar sail honetako lanak, kalitatearen alorrekoak, hots, zuzentasuna eta egokitasunarenak, euskara eraikitzearekin loturik daudela, eta hor eginkizun amaigabea dugula.

— Esku artean ditugun auziek “argi” edo “jator” idatzi behar dela eta estilistika-maisutzat iraganeko idazle bat edo beste proposatzea baino zerbait gehiago eskatzen dute. Oro har, gaurko euskalgintzak erabilpen jakinen inguruko ahalegin eta ikerketak eskatzen ditu, zeren eta gomendio orokorregiek sinplerian erorarazteko, eta elementalismoak irten gabe egotera bultzatzeko arriskua baitute. Teknolekto berezi bakoitzetik argot eta jargoiraino euskarak lortu behar dituen ñabardura guztiak lantzen saiatu beharko dugu, baina aldi berean, Mitxelenak duela hiru hamarkada esan zuena ez dugu ahaztu behar: *“euskal usaina”, “euskal kutsua” ongi dago euskal gaiak erabiltzeko, baina hortik kanpora ur garbiaren pare izan behar du behar bezalako prosak eta oraingoz hori lortzen badugu zereginik aski. Hala ere, horrek ez du esan nahi inondik ere iraganeko tradizioa, iparraldekoa zein hegoaldekoa gaur, oro har, ezagutzen dugun baino gehiago eta hobeki ezagutu behar ez dugunik, eta zentzu horretan, ahalegin handiagoa egin beharko genuke irakasle eta idazleok batik bat.*

— Ahozketasunaren alorretik baliabide interesgarri ugari hartu eta erabili daitezke kazetaritzako sail batzuetan, harrobi ukaezina dugu hori eta ohi dugun baino gehiago baliatzekoa. Telebista, irratian, bereiziki, erdi-ahozketasunaren eremuan mugitzen gara neurri handi batean, baita irakaskuntzaren zenbait maila eta alorretan ere. Hala ere, *ahozketasuna* eta *ahozkotzea* bereiztea komeni

zaigu; baita *ahozkoa* eta *hitz egina* bereiztea ere. Puntu honetan Euskaltzaindia eta Unibertsitateak euskara estandar mintzatuaren fonetika eta fonologia finkatu eta proposatzea beharrezko da. Halaber, hedabide eta irakaskuntzan, eredu bateratua nondik nora joango den susmatzea posible den heinean eta tradiziozko erreferentziekin orain arte baino arreta handiagoarekin lan egitea.

— Euskalgintza egunero lantzen ari den eremuek eta testu-tipologiaren zabalera, iraganean ez bezala, gaur egun zorionez pertsona bakarraren kontrolari ihes egin diote. Egoera horren aurrean, Lerat-ek dioenez, hizkuntzalaritza derrigortua dago bere **jarduerak desberdintzera** eta bere **printzipioak inoiz baino gehiago bateratzera**.

— Kazetariak kazetaritzan eta alor bakoitzeko adituak, hizkuntz prestakuntza on batekin, bere beharretarako hizkera berezia, terminologia eta testuak atondu behar ditu, hizkuntzalarien (Euskaltzaindiaren) gainbegiratu eta aholkaritzaren pean. Eta orain arte eredurik izan ez den sailetan, iraganeko eredu eta baliabideetatik berrietara arrisku guztiarekin jauzi egitearen abentura onartu beharrean gaude. Azken hamar-hamabost urteotako itzulpengintzak, bere gehiegikeria eta akats guztiak gorabehera, nabarmen aberastu du euskara.

— Unibertsitateko ikerkuntzari dagokio, batik bat, erretorika, estilistika, diskurtsoaren analisia, komunikazioaren teoria, testologia eta generoak, pragmatika, terminologia e. a. ikertzea eta euskalgintzan sortzen ari diren bide berrietan argi egitea Euskaltzaindiaren koordinaziopean. Bestalde, sortzen ari den gai desberdinetako euskal terminologiagintzak eta hizkera berezituak koordinazio-lan sistematikoa eta gainbegiratzea eskatzen dituzte. Hori nekez lortuko da Batzorde edo erakunderen bat horretarako berariaz sortu gabe.

— Baina horrek guztiak ez du euskara erabiliaren kalitatea hobetuko baldin eta irakaskuntzak hezkuntzaren lehen urteetatik hasi eta Unibersitateraino urratsez urrats idazkuntza eta irakurketa egoki antolatu eta ematen ez baditu, horretarako beharrezko testu egokiak eraginez, hau da, hizkuntz erregistro guztiak lantzeko balio dutenak. Ildo horretatik, Euskal Filologietan eta inguruko fakultateetan testuaren hizkuntzalaritzaren inguruko disziplinarrekotasuna bultzatzeak mesede egingo lioke euskararen etorkizunari.

— Komunikabideetako arduradun eta langileen esku dago neurri handi batean egunero hedabideetan erabiltzen den hizkuntzaren kalitatea zaindu eta hobetzea, horretarako behar den oinegitura, prestakuntza eta koordinazioa eskainiz.

— Administrazioa eta agintariak beren ardurapeko sailetan, Euskaltzaindia eta Unibertsitatearekin lan eginez, beren eskuetan daukate jendaurrean agertzen den euskararen kalitatea zaintzearen ardura eta ahaltsuna, inprimakietatik hasi eta kaleko errotoletaraino. Euskaltzaindiak erabakitzeak ezer gutxi balioko du, administrazio- eta gizarte-erakundeek erabakitako hori betearaztea lortzen ez

badugu. Hizkuntzaren “kontzientzia ekologiko” bat sortzeari ekin beharrean gaude.

— Euskalduntze- eta alfabetatze-lanetan ari diren erakundeek ahalegin berezia egin behar dute eguneroko euskara erabili eta bizitik (ahozkotik zein idatzizkotik) ez urruntzeko, eta ikaslea aurrera doan neurrian tokian tokiko euskalkiaren eta estandarren artean zubia ezartzeko.

— Behin baino gehiagotan esan denez, itzulpengintzak gure artean duen eragina kontuan izanik, ahalegin berezia egin beharko genuke profesional horien eta, oro har, itzulpena egiten duen orori- profesionala izan edo ez- guxieneko prestakuntza eta birprestakuntza eskaintzeko.

— Datozen urteotako euskararen nondik-norakoak eskutatetik ihes egitea nahi ez badugu, ezinbestekoa zaigu urtez urte ugalduz doan testu-kopurua (idatzia eta mintzatua) bildu eta, corpus informatizatu eran, ikerketarako tresna gisara adituen eskuetan jartzea, ikerketa sintaktiko, lexikografiko, estilistiko, traduktologikoak eta abar burutu ahal izateko.

Amaitzeko, Miren Azkarateren hitzak aipatuz “lanak eta erantzukizunak banatu beharrean gara. Batasunerako erabakitzeke dauden puntuak zehaztea, tradizioetik okertzen garenean bide zuzenera ekartzen ahalegintzea, Euskaltzaindiaren egitekoak dira. Baina hizkuntza adierazgarria sortzea, esaterako, guztion ardura da: gidoigileena, komikigileena, txiste-kontatzaileena, gazte jendearena oro har”. Zerrenda hori euskaldun guztiak eta bakoitza barruan hartzeraino luza daiteke. Espero dezagun etorkizunean, eta gaurkoa bezalako saioen eraginez, hori egia bihurtuko dela euskararen mesedetan.

BIBLIOGRAFIA

- ARNTZ, Reiner; PICHT, Heribert: *Introducción a la terminología*, Fundación Germán Sánchez Ruipérez, Madrid, 1995.
- ARRASATE MUGUERZA, Manu: *Euskarazko albistegiatarako esku-liburua*, EITB. Bilbo. 1991.
- BATZUK, *Esalditik testura*, Donostia, 1995.
- BEAUGRANDE, R.; DRESSLER, W.: *Introduction to Text Linguistics*, Londres, Longman, 1981.
- BERNARDEZ, Enrique (ed.): *Lingüística del texto*, Arco, Madrid, 1987.
- BERNARDEZ, Enrique: *Teoría y epistemología del texto*, Cátedra, Madrid, 1995.
- BICE MORTARA GARAVELLI: *Manual de retórica*. Cátedra. Madrid, 1991.
- CABRE, Maria Teresa: *La terminología. Teoría, metodología, aplicaciones*. Editorial Antártida, Empúries, Barcelona, 1993.

- ETXEBERRIA, J.L.: *Euskera jatorraren ildotik*, Txigua. Donostia, 1993.
- EUSKALDUNON EGUNKARIA: *Estilo liburua*. Egunkaria, s.a. Donostia, 1992.
- HABE: *Euskaldunak euskaraz jaxten*. 1992.
- HAEE: *Hizkera argiaren bidetik*. HAEEren Argitalpen Zerbitzua. Donostia, 1994.
- HALLIDAY, M.A.K.; Hasan, R.: *Language, Context and Text, Aspects of language in a social-semiotic perspective*, Victoria, Deakin University Press, 1985.
- HATIM, Basil; MASON, Ian: *Teoría de la traducción. Una aproximación al discurso*. Ariel Lenguas Modernas, Barcelona, 1995.
- HIDALGO EIZAGIRRE, Victor: *Hitzen ordena euskaraz*, Doktore-tesia, Donostia, iraila, 1994.
- IDIAZABAL, Itziar (de): *Hizkuntzaren Psikopedagogia. Testu motak, funtzionamendua eta didaktika*. Labayru. Bilbao, 1990.
- LANDOW, George P.: *Hipertexto. La convergencia de la teoría crítica contemporánea y la tecnología*, Paidós, Barcelona, 1995.
- LERAT, Pierre: *Les langues spécialisées*, Presses Universitaires de France, Paris, 1995.
- LOPETEGI, Eskarne: *Hizkuntza zuzen erabiltzeko arau eta proposamen-bilduma*. Eusko Jaurlaritza. Gasteiz, 1933.
- MITXELENA, L.: "Euskararen batasun bideak" in *Euskera*, 1968, 203-219 or.
- ONG, J.W.: *Oralidad y escritura. Tecnologías de la palabra*. FCE, Mexico, 1987.
- PERELMAN, Chaim; OLBRECHTS-TYTECA, Lucie: *Tratado de la argumentación*, Gredos, Madrid, 1989 [1958].
- REY, A: *La terminologie. Noms et notions* (1979), 2e éd., Paris, 1992.
- SAGER, J.C.: *A Practical course in terminology processing*, Amsterdam, John Benjamins, 1990.
- SALABURU, Pello; KINTANA, Xabier: *Euskara hobean hobe*. Argitarapen zerbitzua-Euskal Herriko Unibertsitatea.
- SARASUA, Jon: *Bi begiratu euskarazko kazetari hizkerari: gaiari egindako gainbegiratu eta euskarazko kazetaritzaren tradizioko lau kazetatan hitz eta esamoldeen hustuketa kualitatiboa* (Iñaki Zabaleta Urkiolak zuzenduriko doktore-tesia), EHU, 1996.
- SEARLE, J.R.: *Speech Acts*, Cambridge, Cambridge University Press, 1969.
- UZEI/EUSKALTERM: "La terminología en el contexto de normalización de la lengua vasca". In: *Term Net News*, 22, 1988.
- ZUBIMENDI, José Ramón: *Jokaera-liburua*. Eusko Jaurlaritza. Gasteiz, 1995.
- ZUBIMENDI, José Ramón; ESNAL, Pello: *Idazkera-liburua*. Eusko Jaurlaritza. Gasteiz, 1993.